УДК 821. 161. 2 Ш- 1.08 (= 111)

ВІДБИТТЯ СВІТОГЛЯДНИХ ДОМІНАНТ Т.Г. ШЕВЧЕНКА ПРИ ПЕРЕКЛАДІ НА АНГЛІЙСЬКУ МОВУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ)

Фесенко І. М., к. філол. н., доцент, Маточкіна А.М., студент

Запорізький національний університет

У даній статті досліджено відбиття міфологічної структури світогляду Т.Г. Шевченка при перекладі його поетичних творів англійською мовою через аналіз відтворення авторських стилістичних засобів.

Ключові слова: міфологічна структура, "картина світу", символ, реалія, іронія, тавтологія, повтори, алітерація.

Фесенко И.М., Маточкина А.М. ОТРАЖЕНИЕ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИХ ДОМИНАНТ Т.Г. ШЕВЧЕНКО ПРИ ПЕРЕВОДЕ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК (НА МАТЕРИАЛЕ ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ)

Данная статья представляет собой исследование отражения мифологической структуры мировоззрения Т.Г. Шевченко при переводе на английский язык с помощью анализа воспроизведения авторских стилистических средств при переводе.

Ключевые слова: мифологическая структура, «картина мира», символ, реалия, ирония, тавтология, повтори, аллитерация.

Fesenko I.M., Matochkina A.M. REFLECTION OF TARAS SHEVCHENKO'S WORLD VIEW DOMINANTS IN THE ENGLISH TRANSLATIONS OF HIS POETRY / Zaporizhzhya National University, Ukraine

The article is dedicated to the research of Taras Shevchenko's world view structure reflected in the English translations of his poetry through the analysis of reproduction of the author's stylistic devices.

Key words: mythological structure, "world picture", symbol, cultural and institutional terms, irony, tautology, repetitions, alliteration.

Мабуть, одним із доказів геніальності справжнього співця української нації, борця проти царату та кріпацтва во ім'я злагоди та свободи рідної землі, Т.Г. Шевченка, є те, що його творчість після всебічного аналізу незліченних дослідницьких праць ще залишає багато несподіванок, як зазначають самі вчені, бо є бездонною скарбницею ідей. Туманним залишається, насамперед, постать самого поета, його внутрішній світ, бо існує відчутна межа між індивідуальністю Шевченка та читачем, який засвоїв традиційні формули, як-то: "Шевченко – це ми, це весь народ", "його велич – це й наша велич" тощо. Тому "для глядача, який так звик до риторики й бутафорії, до іконопису й віртуальності, вигляд оголеного Шевченка має бути ніби холодним душем" [1,302]. Цей факт потрібно враховувати при подальших спробах інтерпретації. Однак нашою метою, звичайно не є дослідити творчість Т.Г. Шевченка під новим кутом, це справа літературознавців. Метою цього дослідження є аналіз перекладів поетичних творів Шевченка та відтворення світоглядних домінант поета при перекладі на англійську мову на формальному рівні (через відтворення стилістичних засобів).

Мова Шевченка – це справжній феномен для української культури, бо вона на відміну від мови попередників поета (Квітки-Основ'яненка, Котляревського) " зорієнтована на весь україномовний територіальний та історичний обшир"[2,10] і розширює межі лірики та сатири. Ця мова є синтезом народно-фольклорних традицій, зразків уже існуючих літературних мов як слов'янського так і неслов'янського походження, біблійних мотивів, літописів, - загалом всієї літератури, над якою працював Шевченко - науковець. І про цей синтез скаже пізніше І. Франко: "Ся маленька книжечка відкрила немов новий світ поезії, вибухла, мов джерело чистої, холодної води, заясніла невідомою ясністю, простотою і поетичною грацією вислову" [2,9].

Відомий дослідник Г. Грабович називає Шевченка "міфотворцем" і пропонує саму структуру шевченківського міфу: поет бачить Україну в минулому, сучасному і майбутньому: минуле й майбутнє відображається як "золотий вік", гармонія, у якій Україна існувала колись і до якої неодмінно повернеться; сучасне включає в себе і частину недавнього минулого: це період страждань та дисгармонії. Ця дисгармонія має у своїй основі опозицію між "ідеальною спільністю та суспільною структурою". Поет виступає пророком "утопії", у якій Україна "оновиться" та повернеться до "золотого віку" [3,156-163].

Отже, тепер на тлі описаної міфологічної структури спробуємо виділити окремі (однак, звичайно, невід'ємні один від одного) напрямки поетової думки, які відображають його ставлення до таких понять, як **Бог,**

Славетне минуле, Суспільний лад, Мрія, Матір, і прослідити їх відбиття в поезії (користуючись висновками літературознавців) та відтворення при перекладі на англійську мову.

У "картині світу" Шевченка, як і взагалі будь-якої людини, незалежно від національності, соціального статусу, приналежності до тієї чи іншої релігійної спільноти **образ Бога** посідає окреме місце над всіма явищами буття, символізує з одного боку, безсилля і слабкість людини перед її долею (поняття доля і Бог часто стають взаємозамінними), а з іншого – тісний зв'язок людини із вищою силою, ідеальною, недосяжною, всемогутньою, яка викликає невмираюче почуття надії. Цей образ і розглянемо першим.

Шевченківська релігійність, як і його "атеїзм", ставали не раз предметом дослідницьких дискусій. Це зумовлювалось як впливом ідеологічної цензури або новітніх наукових тенденцій у світі, так і суб'єктивністю сприйняття кожним дослідником такого складного та багатогранного феномену як творчість поета. Однак незаперечним сьогодні є той факт, що "молитовний дискурс" – це один із центрів поетичного простору Шевченка [4,16]. Релігійність поета не вписується ні в які канонічні рамки, і молитва Богові не завжди є проявом впливу саме християнських позицій поета, дуже часто це "визнання того, що є щось вище і за розум, і за волю людську: є ще космічний закон, яким керується кожен народ..., вища ірраціональність, що підпорядковує собі все суще"[5,328]. Молитва виявляється засобом світовідчуття поета, а іноді ознакою побожності українського народу[4,17]. Так, наприклад, у поемі "Єретик" розгортається напружений монолог головного героя Яна Гуса, чеського борця проти несправедливості католицької церкви, звернений до Творця. Герой спочатку обурюється пануючим безладом, у якому бере участь католицька церква (1), а потім докоряє Богові (2):

"У *злодія* вже *злодій* краде,	"Now *thieves from one another* steal
Та ще й у церкві. Гади! Гади!..."[6,141]	Right in the church. Oh, serpent's seed!…"[7,148];
"Небесний Царю! Суд твій *всує*,	"Thy reign's a mockery, O God,
І *всує* царствіє твоє."[6,142]	Thy words of truth transformed to lies"[7,146].

Шевченко часто вдається до повторів, а тавтологія – один з його улюблених художніх засобів [2,228]. В обох прикладах тавтологія втрачається: у першому замість неї займенник "one another", у другому – експлікується лаконічне та містке церковнослов'янське "всує", компенсуючи одночасно дещо втрачений у перекладі попередній рядок оригіналу: "Кругом неправда і неволя". До речі, церковнослов'янізми Шевченко використовує часто саме для створення іронії, яка в даному випадку переростає в гірку докору. Щодо "неправди і неволі", то це класичний приклад використання поетом префікса *не-* на формальному рівні для поширення кола синонімів, а на глибинному – це вираз прагнення Шевченка до урівноваження позитивного й негативного через негацію того, що не викликає симпатії [2,211]. Тому в рядку "truth transformed to lies" можна побачити відтінок антонімічного перекладу.

Після докори та прагнення помститися Гус ніби приходить до тями та просить вибачення, продовжуючи молитву:

"Не мені	"O Lord Almighty, it is not
Великий Господи, простому,	For me, a common man, to judge
Судить великіє діла	The wondrous deeds that by Thy will
Твоєї волі. *Люта зла*	Are done on earth. Without a cause
Не дієш без вини нікому.	Thou *wouldst no work people ill*…
… помилуй... *Язви* язик мій за хули	I pray… For blasphemy corrupt my tongue,
Та *язви* мира ізціли."[6,142-143]	But cure the earth of what is wrong."[7,148].

Скрита тавтологія "люте зло" в перекладі нейтралізується; алітерація та тавтологія "язви...ізціли" також нейтралізуються, замість них чітке формулювання ідеї.

Сам автор на початку поеми, звертаючись до адресата (Шафаржик П.-Й., етнограф, славіст, борець за єднання слов'ян) говорить:

"Привітай... мою убогу *лепту-думу немудрую*	*"…accept My elegy, poor and artless*
Про чеха святого... А я *тихо*	To the saintly Czech… While I pray to God
Богу помолюся, щоб усі слов'яне стали	That all Slavs as faithful brothers
Добрими братами /...*Мир мирові* подарують	They'll *bring peace to all the nations*,
І славу вовіки!" [6,141]	And eternal fame!" [7,145].

Авторський композит “лепта-дума” передається іменником “elegy”, який відображає сутність поеми, префікс не- в оригіналі дещо компенсується суфіксом –less у перекладі. Гра слів “мир мирові” експлікується, і автоматично перетворюється з оригінальної ідеї на банальну. Хоча, звичайно, це продиктоване саме можливостями мови. Слід також звернути увагу на втрату лексеми “тихо”, яка супроводжує дію “молитись”. Прикметник “тихий” та його різноманітні похідні зустрічаються в поезії Шевченка доволі часто (110 разів – [2,227]) та несуть велике семантичне навантаження, тому не дивно, що в даному випадку вона опущена.

Взагалі образ Яна Гуса, як і образ Ісуса Христа, дуже близький до творчої само ідентифікації поета, як мученика за щастя “безталанної” України. Яскравий зразок молитви, яка будується по всіх християнських канонах, - це відкриття поеми “Марія”:

“Все *упованіє* моє	“All of my hopes I place in *thee*,
На тебе, мій *пресвітлий раю*,	O *saintly queen of paradise*,
На *милосердіє* твоє,	O, *spirit robed in chastity*…
Все *упованіє* моє	All of my hopes I pace in *thee*
На тебе, Мати, *возлагаю*.	Sweet mother of mine. Thou *art wise*
Святая сило всіх святих,	And *merciful*, I pray *thee gaze*
Пренепорочная, благая,	*Upon these…*
Воззри, Пречистая, на їх...	*O give them, do,*
Подай їм силу...	The strength…
Щоб *хрест-кайдани* донести	Their *awful cross* to help them bear.
до самого, самого краю.	On *thee* I call, O *sovereign of*
Достойно *пєтая*! Благаю!”[6,358]	*Both earth and heaven*”[7,254].

Висока лексика та церковнослов’янізми, які створюють образ Діви Марії та свідчать про ставлення поета, відтворюються за допомогою поетичних займенників “thee”; метонімія “пресвітлий раю” перетворюється на метафору; авторський епітет “пренепорочная” експлікується і розширюється до метафори “spirit robed in chastity”. Цікавий іменниковий композит “хрест-кайдани” виступає символом страждань українського народу, у перекладі трансформується в хрест, який несе кожна нація, кожна людина, він стає універсальним “awful cross”, тобто це можна назвати генералізацією на конотативному рівні.

У важку годину життя святої Діви, яку описує Шевченко в поемі, він радить помолитись і їй:

“Молися, серденько, молись!	“O, Mary, pray,
Окуй свою святую силу...	Pray and be patient…”[7,268].
Долготерпєнієм окуй” [6,364]	

Новотвір “долготерпєніє”, створений за зразком церковнослов’янізмів, нейтралізується.

Тепер звернемося до згаданої вище схеми та спробуємо проаналізувати відтворення Шевченківського міфу про **ідеальне** давно забуте минуле українського народу, яке, за задумом поета, має втілитися в майбутнє. **Далеке минуле**, яке передує занепадові у всіх сферах життя, характерному для недавно минулого та теперішнього часу, згадується в Шевченка дуже часто натяком на “тихий рай”, на дитинство, яке не повернеться. Цей час асоціюється із козацькою славою, красою і неповторністю звичаїв козацького життя, наприклад, у поемі “Чернець”, де зображені гіркі спогади старого воїна козака, Семена Палія, про славетне майбутнє:

“У Києві, на Подолі	“Ah, those good old days in Kiev!
Братерська наша воля	Brotherhood! No *slaves*, no *lordlings*!
Без *холопа* і без *пана*,	Forth the Cossacks rode, defiant,
Сама собі у *жупані*	Dressed in *jerkins red and golden*.
Розвернулася весела,	For no man made way the Cossacks,
Аксамитом шляхи стеле,	Merry lives the Cossacks led they.
А єдвабном застилає	Rich brocade and costly velvet
І нікому не звертає.”[6,226].	O’er the roads the Cossacks spread they.”[7,207].

Відсутність двох сучасних для України шевченківських часів реалій: холоп і пан символізують ідеальну спільноту. У перекладі відтворюється за допомогою гіпероніма “slaves” та ситуативного відповідника “lordlings”. Реалія “жупан” фігурує в оригіналі як символ добробуту, що розкриває дескриптивна перифраза в перекладі.

Таку ж тугу за козацтвом знаходимо і у вірші “Думи мої, думи...”, де поет говорить про душі загиблих славетних козаків:

“Серце мліло, не хотіло	“Sing ‘twill not, for it is parted
Співать на чужині...	From its land and home.
Не хотілось в снігу, в лісі,	Here, where snows lie deep, to council,
Козацьку громаду	With their *maces bright*
З *булавами, з бунчуками*	And *bunchuks*, the Cossacks merry
Збирать на пораду...”[6,51].	It will not invite.”[7,29].

Знов зустрічаються реалії-символи, відтворені в перекладі реалією мови-приймача “mace” та транскрипцією “bunchuk”. Шевченко художньо розповідає історію козацтва та занепаду ідеального порядку давнього минулого:

“...Там родилась, гарцювала	“Cossack *liberty*
Козацькая *воля*;	That was born, that rode and pranced there
Там *шляхтою, татарами*	All those years ago
Засівала поле,	And the steppeland with *the Tatars*
Засівала трупом поле,	*And Poles* did sow.
Поки не остило...	But its hot blood cooled, and slumber
Лягла спочить... А тим часом	Came, and lo! – it bound
Виросла *могила*”[6,51].	Fast its limbs, and soon above it
	Grew a fresh new *mound*”[7,29].

Реалія “могила” несе в даному випадку велике ідейне навантаження, бере участь у створенні художнього образу і набуває символічного значення знищених синів славного минулого України. Її відповідник у перекладі у цьому контексті є навіть влучнішим: перше значення лексеми “mound” – курган. Специфічна назва поляків “шляхта” відтворюється гіперонімом “the Poles”. Поняття волі в цьому контексті ширше ніж англійський еквівалент “liberty”, тому що позначає не тільки особисту свободу в загальнолюдському розумінні, але й свободу та незалежність цілої нації. Тому, на наш погляд, більш влучною для перекладу була б лексема “freedom”, яка хоч і несе в собі додаткові значення, бо є в американській культурі одним з найважливіших концептів, однак саме за своєю значущістю наближена до української “волі”.

Як зазначалося вище, у своїй поезії Шевченко змальовує три періоди існування України. Опис **суспільного ладу** із всіма його вадами стосується саме сучасного, дисгармонійного часу. Тут під гостре перо поета підпадає царизм та насильство, а також “страшне алібі”[8,70] царів – офіційна церква, у цьому випадку православна. Сарказм Шевченка, спрямований на церкву, є однією з причин суперечок з приводу його релігійності. Однак при дослідженні прикладів стає більш-менш ясно, що Бога поет не зрікається, а церква для нього є продовженням нескінченної плеяди катів, що знущаються над “простими” людьми. І все ж таки не зовсім зрозуміло, кому більше докоряє поет у творі “Гімн черничий” (тому ми ставимо його майже на межі попереднього та даного пункту):

“Удар, *громе*, над тим *домом*,	“Come, O lightning, hasten hither,
Над тим *домом, де мремо ми*	*Strike God’s house where slow we wither.*
Тебе ж, Боже, *зневажаєм*,	As for thee, O Lord, we warn thee:
Зневажаючи, співаєм:	We disclaim thee, aye, and scorn thee.
Алілуя!”[6,381]	Hallelujah!”[7,276].

У перших рядках вірша алітерація створює настрій та підтримує ідею, у перекладі під алітерацію підпадають звуки [h] [w]. До речі, [w] виявляється дуже близьким за своїм змістом до [м] в оригіналі (звичайно, беручи до уваги, що фонеми в цьому випадку набувають плану змісту тільки завдяки прийому алітерації).

Суспільний лад, а саме його найяскравіші вади поет описує, наприклад, у поемі “Сон” таким чином:

“... а он розпинають	“…And over there
Вдову за *подушне*, а сина кують,	A widow crucified for *taxes*, while they drive
Єдиного сина, єдину дитину,	Her only son – her only hope! –
Єдину надію! В військо оддають!”[6,129]	In chains into army. [7,129].

Для відтворення реалії “подушне” використаний метод уподібнення – “taxes”. Далі образ розгортається:

“Опухла дитина, голоднеє мре,	“A starving babe beside a hedge awaits,
А мати пшеницю на *панщині* жне”[6,129]	Its mother from the *feudal lord’s estate*.”[7,129].

Знов реалія і знов метод уподібнення, однак англомовному читачу, якщо він подивиться на дату написання твору, буде не зовсім зрозуміло, про який “feudal estate” йдеться мова у вже XIX столітті. Є місце тут і паничам:

“То *покритка* попідтинню	“An *unwed mother* with her babe
з *байстрятами* шкандибає,	Is shuffling down the lane
...А панич не знає	…*Young master* pays no mind
З двадцятою, недоліток,	He’s had some twenty maidens since,
душі пропиває!”[6,129].	To *while away the time*!”[7,130].

Дескриптивним перифразом відтворюється реалія “покритка”, ситуативним відповідником реалія “панич”; стилістично знижена лексема “байстрюк” передається нейтральним аналогом. Невідтвореним залишається вираз “душі пропиває”, за яким стоїть звичай пропивати кріпаків та програвати їх у карти. Справжня інтелігенція постає в Шевченка в тому ж самому образі невільників:

“Онде злодій штампований	“See, there a branded bandit drags
Кайдани волочить;	His ball and chain behind
...Цар всесвітній! Цар волі, цар,	…The king of freedom! World-wide king,
Штемпом увінчаний!”[6,131]	Crowned with a convict’s brand”[7,132].

Алюзія до декабристів, засланих за часів царату в Сибір, звичайно, потребує пояснення, яке в англомовному варіанті дається у виносці. Однак авторське порівняння декабристів із розп’ятим Христом залишається в імплікації.

Образ Царя, несправедлива, жорстока, безглузда форма здійснення влади посідає в поезії одне з центральних місць. Тут проступає гостра критика трьох основних опор царизму: самодержавства, псевдонародності, та офіційного православ’я. У поемі “Сон”:

“Аж ось і *сам*,	“Scowling, tall,
Високий, сердитий,	Here comes *himself, the tsar*,
Виступає; обок його	To stretch his legs; and at his side
Цариця-небога,	His empress struts and preens,
Мов *опеньок засушений*,	All wrinkled *like a dried-up prune*
Тонка, довгонога,	And like *a beanpole lean*,
Та ще, на лихо, сердешне	While everytime she steps, her head
Хита головою.”[6,132]	Goes jiggling on her neck.”[7,134].

Іронічно-сатиричним ставленням до “самих” та їхніх приспішників пронизані всі образи. Посилання на Миколу I у перекладі експлікується: “himself, the tsar”; прикладка “Цариця-небога” (використання прикладок – одне із свідчень впливу фольклорних традицій на використання лексики поетом) невідтворена; при відтворенні її опису здійснюється заміна та додавання метафори: “опеньок засушений” – “like a dried-up prune”, “a beanpole lean”. До речі, лексема “сам”, вжита з тим самим іронічним підтекстом, в іншому випадку відтворюється за допомогою перифразу “august thing”[7,135]. Поема багата на алюзії до попередніх керівників Російської імперії: Петра I та Катерини II:

“... на скелі наковано:	“The First was who crucified
Першому – Вторая	Unfortunate Ukraine

Це той *первий*, що розпинав нашу Україну, The Second – she who finished off

А *вторая* доконала вдову сиротину" [6,133] Whatever yet remained"[7,137].

У виносці до перекладу дається пояснення щодо зазначених історичних постатей. Інша алюзія "наказний гетьман" (мається на увазі Павло Полуботок, прихильник української автономії, ув'язнений Петром І у Петропавлівській фортеці) перекладається описово із поясненням у виносці: "acting Hetman of Ukraine".

"Що ти зробив з козаками? "What did you with the Cossacks do?

...Поставив *столицю* ..on them raised / Your *capital-to-be*,

На їх трупах катованих! Their tortured bodies at its base!

І в *темній темниці* And me, a hetman free,

Мене, вольного гетьмана, You threw into a *dungeon dark*…"[7,137].

Голодом замучив..."[6,133]

Посилання на столицю імперії Петербург у перекладі дається знов із виноскою; цікаве відтворення тавтології за допомогою алітерації: "темній темниці" - "dungeon dark". Миколу І Шевченко іронічно називає "батюшка" (звичайне звертання до царя в Російській імперії, яке символізує його зв'язок із Богом), що відтворюється при перекладі ситуативним відповідником "royal father", гіперонімом "tsar", або "ruler". Вершиною іронії є використання перифраза "медвідь": "Медвідь виліз, ледве-ледве переносе ноги"[6,134] – "And *like a bear* from his dark den he shambled out – *the tsar*"[7,140];"Мій медведик"[6,135] – "my little bear"[7,140]. У перекладі "bear" фігурує як епітет до означального "the tsar". Часткове калькування використовується із розрахунком на миттєву асоціацію: "ведмідь" – один із образів, які характеризують Росію в очах іноземців, і це бачення майже збігається із основою шевченківської метафори.

У поемі "Кавказ" суспільний лад зображений у масштабі всієї імперії:

"Од молдованина до фінна "From the Moldavian to Finn

На всіх язиках все мовчить, All silent are in all their tongues

Бо *благоденствує*!"[6,172] Because such *great contentment* reigns!"[7,171].

Церковнослов'янізм "благоденствує", який є виразом гострого сарказму, переданий в англійському перекладі лексемою "contentment", французькою за походженням і звідси дещо високою за стилем: спроба імітації авторського методу реалізації іронії. Поема має декілька адресатів, одним із яких є поневолений кавказький народ, до якого Шевченко звертається під маскою щасливого православного члена великої сім'ї народів:

"Усе добро, сам Бог у нас! "…and we have God!

Нам тілько *сакля* очі коле: Just one thing does not give us rest:

Чого вона стоїть у вас, How is it that your *hut* you've got

Не нами дана; чом ми вам Without our leave; how is it we

Чурек же ваш та вам не кинем, To you, as to a dog a bone,

Як тій собаці! Чом ви нам Your *crust* don't toss! How can it be

Платить за сонце не повинні!"[6,172] That you don't pay us for the sun!"[7,171]

Реалії "сакля" (житло горців) та "чурек" (прісний корж, хліб горян) [6,441] посідають центральне місце у створенні метафори, у перекладі відтворюються гіперонімами "hut", "crust". Але метафора зберігається завдяки постійному вжитку займенника "your", який, у даному випадку, і є свідченням "чужої" культури. Звертається поет і до Христа, питаючи, "за що він розіп'явся", і відповідаючи описом картини, яка висвітлює лицемірство так званих "християн":

"І перед образом твоїм "And *genuflexion,* countless times

Неутомленниє поклони, Before Thy image, giving thanks

За кражу, за войну, за кров, For war and loot, and rape and blood,

Щоб братню кров пролити, просять..."[6,173] To bless the *fratricide* they beg Thee"[7,173].

Сатиричний гротескний образ хрещених злочинців, створений за допомогою церковнослов'янізма "неутомленниє", у перекладі будується на архаїзмі "genuflexion" (який у сучасному вигляді має "ct" замість "x") та посилання на Біблію через лексему "fratricide".

Поема “Царі” відкривається зверненням до покровительки історії Калліопи, сам автор надягає маску простака, який вирішив написати “оду *пишно-чепурну*”[6,249] – “*lofty* ode”[7,219] про “вінценосную громаду”[6,249] – “caesars and such like”[7,219] царів. Шевченко вдається до словоскладання: вплив фольклорних традицій, що в перекладі нейтралізується. Викриваючи справжню натуру царів, що прагнуть оволодіти всім, що їм заманеться (“неситий”), Шевченко звертається до образу царя Давида: “мов *котюга* позирає на сало”[6,249] на сад сусіди Гурія, де купається прекрасна Версавія, - “and lets his eye, as oily as a *cat’s when lard lies within reach*”[7,220]. Далі метафора розширюється:

“Облизавсь старий *котюга*,	“Licks his lips does *old king David*,
І *розпустив слини*,	And by lust possessed,
І *пазорі простягає*	Slobbering, his hands he stretches
До Самантянини”[6,250]	towards… Shummanite”[7,223].

Порівняння “котюга” із суфіксом негативної оцінки відтворюється в першому прикладі за допомогою створення нового “фразеологізма”, подібного до багатьох інших із лексемою “cat”; таким чином і для реалії “сало” підбирається гіперонім. Але в другому прикладі метафора втрачається. У наступній частині поеми для образу князя Володимира поет користується іншими порівняннями: “тур-буйвол” – “an aurochs fierce”, “веприще” – “a maddened boar”[6,251], [7,225]. І прикладка і лексема з суфіксом негативної оцінки відтворюються додаванням епітетів, причому в першому випадку в постпозиції, що підсилює ефект.

Вступ до незакінченої поеми “Юродивий” знов починається алюзіями до відомих політичних діячів:

“Во дні *фельдфебеля-царя*	“Twas in Tsar Sergeant-Major’s reign
Капрал Гаврилович *Безрукий*	That close-cropped Corporal One-Arm
Та унтер п’яний *Долгорукий*	*And drink-besotted Long-of-Arm,*
Украйну правили. *Добра*	*Two N.C.O.s, ruled the Ukraine.*
Таки чимало натворили,	They did things grandly, truth to tell.
Чимало люду оголили...”[6,341]	They robbed the people very well.”[7,242].

Англійський варіант доповнюється виносками із поясненням про Миколу І, Бібікова Дмитра Гавриловича та Долгорукого Миколи Андрійовича, на яких іде посилання. Відтворена гра слів із прізвищами; військові звання перекладаються англійськими приблизними відповідниками; оксюморон “добра ... натворили” відтворюється аналогічним оксюмороном: “robbed … very well”.

Відвертий песимістичний настрій проступає у вірші “Я не нездужаю, ніврoку...”:

“...А *панство* буде колихать,	“The *masters* will not let it rise,
Храми, палати муровать,	They’ll build more palaces and shrines,
Любить царя свого п’яного,	Their drunken tsar they will adore,
Та *візантійство* прославлять,	And worship the *Byzantian rites* -
Та й більше, бачиться, нічого.”[6,349]	And, as I see it, nothing more.”[7,246].

У виносці перекладу до реалії “візантійство” дається влучне пояснення: “ the Orthodox Church”. Реалія “панство” відтворена ситуативним відповідником.

Однак далеко не всі “пророцтва” Шевченка мають песимістичний настрій. Навпаки. І про це в наступній частині нашого аналізу.

Поезія Шевченка, за висновком психологів, наскрізь пронизана змішаними емоціями шалу та прощення: двох діаметрально різних архетипічних почуттів людини. **Мрія** про щасливе майбутнє знаходиться саме на шляху до прощення. Більш яскравим матеріалом для психологічного аналізу “діаметрально-протилежних почувань-емоцій” є, звичайно, поеми, де зображений глибокий внутрішній конфлікт героя (“Катерина”, “Причинна”, “Марина”, “Княжна”, “Гайдамаки”(образ Гонти) тощо)[8,36]. Однак і в поемах лірично-сатиричного змісту, де сам автор виступає під різноманітними масками, можна простежити перехід від гнівних закликів до боротьби та розправи над “катами” до прагнення до миру і злагоди в сім’ї і в цілій (оновленій після боротьби) державі.

Так у поемі “І мертвим, і живим...” Шевченко виражає гнів по відношенню до свого народу, який забув, що є гідність, любов до Батьківщини, самоповага:

“Нема на світі України,	“There’s only one Ukraine, and only
Немає іншого Дніпра,	One Dnieper in the world – yet you

А ви претеся на чужину
Шукати *доброго добра*,
Добра святого! *Волі! Волі*!
Братерства братнього! ..."[6,175]

Go off to foreign parts and roam them
*In search o*f what is good and true,
In search of freedom, holy freedom,
and *holy* brotherhood…"[7,176].

Стилістичне навантаження в цьому випадку несуть тавтологія і повтори. У перекладі авторський художній засіб тавтології не зберігається, це компенсується, як бачимо із прикладів, численними повторами. Свою оцінку "чванству" земляків щодо їхньої славетної історії поет дає в такому прикладі:

"Раби, подножки, грязь Москви,
Варшавське сміття – ваші пани
Ясновельможнії гетьмани."[6,177]

"Slaves, Moscow's filth and dirt, the scum
Of Warsaw – that is what your lords are,
your hetmans!"[7,179].

У перекладі залишається невідтвореною сатирична стилізація під царські звернення, виражена через лексему "Ясновельможнії". В англійському виданні додається також пояснення: "Shevchenko criticizes the idealization of the history of the Ukraine, pointing out that the Hetmans often served foreign masters"[7,530]. Далі Шевченко продовжує висміювати зазначені вище вади:

"Може, чванитесь, що братство
Віру заступило.
Що *Синопом, Трапезундом*
Галушки варило.
Правда!... правда, наїдались.
А вам тепер вадить.
І на Січі *мудрий німець*
Картопельку садить..."[6,177]

"Tat the Faith the Cossacks fought for
And in distant *Trabzon*
Boiled their *famous dumplings* – is it
This you boast of, brethren?
Aye, they ate their fill, I'll warrant!
As for you – you hunger,
And the crafty Germans living
In the Sich among you,
Plant potatoes for your pleasure…"[7,179].

Українська реалія "галушки" відтворюється за допомогою ситуативного відповідника "dumplings" та прикметника "famous", який вказує на приналежність страви до національної кухні. У поемі декілька разів використовується лексема "німець", яка в одному випадку позначає саме німців, а в іншому - будь-яких чужоземців, що відчуває перекладає і експлікує: "foreign parts". Однак в цьому випадку релевантною є саме перша функція, поет посилається на історичний факт заснування німецьких землеробських колоній на о. Хортиця за наказом Катерини II. Переклад також оснащений поясненням алюзії. І нарешті поет виказує себе як пророк:

"... і *пре*мудрих *не*мудрі одурять"[6,177] – "The better / the *untaught* will get and *simple* / Of the *wise and lettered*!"[7,177]. У перекладі дається розширений варіант лаконічного, суто авторського вислову, який базується на протиставленні префіксів: префікс пре- несе іронічне ставлення до лицемірства частини народу, префікс не- несе в собі і додатковий авторський смисл, вказаний вище. Після закликів до вивчення історичної правди України поет висловлює мрію:

"Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати...
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечірній
Тихо засіяє...
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!"[6,179]

"Proudly then you'll face your
Weeping mother, smiling mother…
And revived will be the glory
Of Ukraine, and fairer
Will she be, and glow the brighter
In the rays of morning.
Come, embrace, my friends and brothers,
Heed me, I implore you!"[7,182].

Шевченкове "невечірній" перекладається антонімічно: "morning". Лексема "тихо", про яку вже йшлося, не збережена, хоча, як засвідчать всі наступні приклади "пророцтв" поета, вона є ключовим елементом, відображаючи одну із світоглядних домінант поета: прагнення до утопічного миру і злагоди. Так, у поемі "Сон" поет звертається до України:

"Я до тебе літатиму,

З хмари на розмову. “And *softly, sadly* we will talk

На розмову *тихо-сумну*, Of what the future yields”[7,128].

На раду з тобою”[6,128]

Авторський композит “тихо-сумну” розпадається в перекладі на дві лексеми, прийменник “softly” є дуже близьким за своєю семантикою до шевченкового “тихо” (неголосно, повільно, неспішно, безшумно, мирно, непомітно, ласкаво, слабо). Потяг до рівноваги та гармонізації світу відчутний і в наступній цитаті, яка стала одним із численних авторських афоризмів[9,72]:

“Усі на сім світі – “In this world every one -

І цар*ята*, і старч*ата* – The princes, and the beggar, too,

Адамові діти”[6,128] They all are Adam’s sons.”[7,127].

Емоційно-оціночні суфікси, які є формальною основою зазначеної вище ідеї, бо ставлять перед царями та бідняками знак рівності, як перед людьми загалом. Ідея в перекладі відтворена без збереження авторської оригінальності.

“Заповіт” Шевченка характеризується постійною зміною настрою, причому, як зазначалося вище, саме від одного полюса до іншого (шал – прощення). І не дивно, що цей вірш має десятки музичних інтерпретацій. Це ліричний монолог, у якому поет висловлює свою єдність із народом (він навіть готовий зректися Бога). Цікавим для перекладу є, по-перше, всім відомий перифраз “реве ревучий”[6,190] – “The mighty river roar”[7,183]. Алітерація відтворена вже за допомогою самої мови, яка в цьому випадку дає перекладачу в розпорядження мотивовані назви предмета та його дії. Останні рядки вірша ілюструють зазначену вище опозицію почуттів:

“... І *вражою, злою* кров’ю “…And *water* with the tyrants’ blood

Волю *окропіте*. The freedom you have gained.

І мене в *сем’ї* великій, And in the great new *family*

В *сем’ї* вольній, новій, *The family* of the free,

Не забудьте пом’янути With *softly spoken, kindly word*,

Незлим тихим словом.”[6,190]. Pray, men, remember me.”[7,183].

Авторське “окропіте” передається за допомогою дієслова “water”, яке завдяки своїй семантиці в цьому випадку дещо знижує відчуття шалу присутнє в оригіналі. Останній рядок твору є синтезом ідеального світовідчуття поета, відтворюється за допомогою антонімічного перекладу “незлим” – “kindly”, та конкретизації: “тихим” – “softly *spoken*”. До речі, у перекладі здійснюється зміна акцентів. Останній рядок оригіналу переставляється на рядок вище і втрачає своє попереднє фінальне значення.

Характерне для Шевченка пророцтво приймає таку форму у вірші “І Архімед, і Галілей...”:

“І на оновленій землі “The earth reborn, with its inhuman,

Врага не буде, супостата, Brute foes of man for ever gone.

А буде син, і буде мати, But mothers there will be, and sons

І будуть люде на землі.”[6,385] Aye, here on earth there will be humans! ”[7,279].

Словосполучення “brute foes” та вигук “aye”, а також знак оклику в перекладі створюють підвищений оптимістичний настрій відсутній в оригіналі. Характерним є включення сина і матері до системи шевченківської мрії. З одного боку, це, звичайно, вплив християнської традиції та посилання на Діву Марію та Ісуса Христа. Однак, з іншого боку, це суто індивідуальне бачення поетом утопічного, оновленого, справедливого світу, в якому є син і мати, і не має батька, тому що Батько-Отець, як поняття в Шевченка асоціюється із насильством і владою, якій немає місця в поетовій мрії[2,226]. Мати і син у цьому випадку і скрізь всю поезію є символами. Тому множина в перекладі “розбавляє” їх символічність, прирівнює їх до зазначених “humans”, у той час як Шевченко їх уособлює та відділяє.

Взагалі **образ Матері** проходить через всю творчість поета, вершиною цього образу є звичайно поема “Марія”, приклади з якої наводились вище. Серед живих людей поет знайшов втілення Діви Марії, наприклад, у матері Миколи Костомарова – Тетяні Петрівні, яка зображена у вірші “Н. Костомарову” під час ув’язнення:

“Дивлюсь, твоя, мій брате, мати, “Her face as dark as earth, before me

Чорніше чорної землі, Your mother like a vision looms,

Іде, з хреста неначе знята..."[6,207] A martyr from the cross removed…"[7,190].

Авторська тавтологія "чорніше чорної землі" відтворюється за допомогою порівняння "as dark as earth", і втрачається бажання поета, який до того ще був і художником, "згустити фарби" в описі горя і страждань українських матерів, яке прирівнюється до страждань Діви Марії.

Таким чином, можна зробити загальний висновок щодо відтворення світоглядних домінант Т.Г. Шевченка при перекладі його поезії англійською мовою. У більшості наведених прикладів перекладач користується стратегією нейтралізації, він орієнтується на культуру мови-приймача, хоча, як бачимо, є і винятки. Тому Шевченко як співець українського народу, як яскравий представник українського менталітету в перекладі стає носієм майже загальнолюдських пророцтв, що мають невеликий приміст національної специфіки, бо символи Шевченка значною мірою піддаються універсалізації. Щодо авторських засобів творення художніх образів, то вони в більшості випадків залишаються невідтвореними. І це пояснюється, по-перше, різними картинами світу читача оригіналу і читача перекладу та різними можливостями мов. По-друге, навіть при спробі відтворення шевченківської поетики в повній мірі в результаті дав би окремі деталі, а не багатогранне цілісне тло, на якому поезія і поетика невід'ємні, і де поет розвинув таку міру експериментаторства[1,162], що випередив модерністську поетику на кількадесят років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо: (З проблематики символічної автобіографії та сучасних рецепцій поета). – К.: Критика, 2000. – 320с.
2. Русанівський В.М. У слові – вічність (Мова творів Т.Г. Шевченка). – К.: Наукова думка, 2002. – 239с.
3. Грабович Г. Шевченко, як міфотворець: Семантика символів у творчості поета. - К.: Рад. письменник, 1991. – 210с.
4. Даниленко І. Молитва в поетичному дискурсі Тараса Шевченка // Слово і час. – 2006. - №6. – С.15-21.
5. Світи Т.Г. Шевченка. Збірка статей до 175-річчя з дня народження поета. – Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, Львів.: Б.8., 1991 – 448с.
6. Шевченко Т.Г. Кобзар – К.: Веселка, 1998 – 486с.
7. Taras Shevchenko. Selected Works. Poetry and prose. – Moscow.: Progress Publishers, 1979 - 534p.
8. Батькові-Тарасові – Батько Союз. – Jersey City – New York.: Svoboda, 2001 – 192p.
9. Шевченкова криниця: Збірник афоризмів із творів Тараса Шевченка. – К.: Криниця, 2003 – 248с.